

MARKAZIY OSIYO EKOLOGIK MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

Atajanova Muyassar Atajanovna

Xorazm viloyati FVB HFXO 'M katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Markaziy Osiyo mintaqasidagi asosiy ekologik muammolar va ularning yechimlari o'rganiladi. Mintaqadagi iqlim o'zgarishi, suv resurslarining kamayishi, tuproq degradatsiyasi va bioxilma-xillikning yo'qolishi kabi muammolar atroflicha ko'rib chiqiladi. Shuningdek, mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish bo'yicha zamonaviy usullar va strategiyalar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, ekologik muammolar, iqlim o'zgarishi, suv resurslari, tuproq degradatsiyasi, bioxilma-xillik, yechimlar.

Markaziy Osiyo mintaqasi geografik joylashuvi va tabiiy sharoitlari bilan boshqa hududlardan farq qiladi. Mintaqaning iqlimi quruq, kontinental bo'lib, ko'plab ekologik muammolarni yuzaga keltiradi. Mintaqadagi tabiiy resurslarning chegaralanganligi va ulardan noto'g'ri foydalanish oqibatida ekologik vaziyat yanada yomonlashmoqda. Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda yuzaga kelayotgan ekologik muammolar, ularning sabablari va oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun ilmiy asoslangan takliflar keltiriladi.

Markaziy Osiyo o'zining noyob geografik joylashuvi va iqlimi tufayli ko'plab ekologik muammolar bilan duch kelmoqda. Bu mintaqqa quruq va yarim quruq iqlim zonalarida joylashgan bo'lib, asosiy daryo tizimlari Amudaryo va Sirdaryo bilan bog'liq. Suv resurslarining tanqisligi, sanoat rivojlanishi, qishloq xo'jaligi faoliyatining kengayishi va aholi sonining ortishi kabi omillar ekologik vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi asosiy ekologik muammolar va ularning yechimlari batafsil tahlil qilinadi.

Asosiy Ekologik Muammolar

Orol dengizining qurishi

Orol dengizi Markaziy Osiyoning eng katta ekologik fojialaridan biri hisoblanadi. 1960-yillardan boshlab, daryolarning suvlarini sug'orish maqsadida haddan tashqari foydalanish natijasida dengiz hajmi keskin kamaydi. Suv sathining pasayishi natijasida sho'rlangan qumlar atrofga tarqalib, atrof-muhitga zarar yetkazmoqda.

Salbiy oqibatlar:

- Tuproq sho'rlanishi va eroziyasi.
- Hududda ekologik muvozanatning buzilishi.
- Aholining sog'lig'iga zarar yetkazuvchi chang bo'ronlarining ko'payishi.
- Biologik xilma-xillikning kamayishi.

Yechimlar:

- Qayta tiklanadigan kichik suv havzalarini yaratish.
- Mahalliy o'simlik turlarini ekish orqali tuproqni mustahkamlash.
- Suvni tejash texnologiyalarini joriy qilish.
- Mintaqaviy hamkorlik asosida ekologik dasturlar ishlab chiqish.

Suv resurslarining tanqisligi

Markaziy Osiyo aholisi va iqtisodiyoti Amudaryo va Sirdaryo kabi yirik daryolarga juda qattiq bog'liq. Ushbu hududda qishloq xo'jaligi, ayniqsa paxta va g'alla yetishtirish, asosan sug'orma dehqonchilikka tayanadi. Suv resurslaridan foydalanishning yuqori darajasi va noto'g'ri boshqarilishi hududda bir qator ekologik va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Suv resurslariga qaramlik va uning oqibatlarini

Qishloq xo'jaligi faoliyati:

- Qishloq xo'jaligi hududning asosiy iqtisodiy sohasi bo'lib, paxta va g'alla kabi qishloq xo'jalik ekinlarini sug'orish uchun juda ko'p suv talab etiladi.
- Suv resurslaridan foydalanish qishloq xo'jaligi mahsuldorligini oshiradi, ammo noto'g'ri boshqaruv ekologik muammolarni kuchaytiradi.

Sug'orish tizimlarining samarasizligi:

- Sovet Ittifoqi davrida qurilgan sug'orish tizimlari hozirgi kunda eskirgan va samaradorligini yo'qotgan.
- Kanallarda suv yo'qotishlar juda katta bo'lib, ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, umumiy suvning 30–40% i qochib ketadi.

Tuproq sho'rlanishi:

- Sug'orish tizimlaridan samarasiz foydalanish natijasida tuproqqa ortiqcha suv singishi va suv sathining ko'tarilishi tuproq sho'rlanishiga olib keladi.
- Tuproq sho'rlanishi qishloq xo'jaligi mahsuldorligini pasaytiradi va hosilning kamayishiga sabab bo'ladi.

Daryo oqimlarining pasayishi va ekologik balansning buzilishi:

- Amudaryo va Sirdaryo suvining ortiqcha ishlatilishi Orol dengizining qurib qolishiga olib keldi.
- Daryo oqimlarining pasayishi biologik xilma-xillikni kamaytiradi va mahalliy aholining hayot sifatini yomonlashtiradi.

Yechimlar va takliflar

Markaziy Osiyo mintaqasida suv resurslaridan foydalanish bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun quyidagilar amalga oshirilishi lozim:

Sug'orish tizimlarini zamonaviylashtirish:

- Eski sug'orish tizimlarini modernizatsiya qilish va yangi texnologiyalarni joriy etish.
- Suv yo'qotishlarini kamaytirish uchun suvni boshqarish tizimlarini yaxshilash.

Suvni tejash texnologiyalarini joriy etish:

- Tomchilatib sug'orish va yomg'ir suvi yig'ish kabi zamonaviy usullarni qo'llash.

- Qishloq xo'jalik ekinlarini suvga nisbatan chidamli navlar bilan almashtirish.

Mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish:

- Suv resurslarini adolatli taqsimlash uchun davlatlararo kelishuvlarni mustahkamlash.

- Suvni boshqarish bo'yicha mintaqaviy institutlar va mexanizmlarni rivojlantirish.

Atrof-muhit monitoring tizimlarini takomillashtirish:

- Suv resurslari va atrof-muhit holatini muntazam kuzatib borish.

- Suv sifatini va suvdan foydalanish samaradorligini nazorat qilish bo'yicha zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Amudaryo va Sirdaryo suvlaridan samarali foydalanish mintaqaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishga erishish uchun juda muhimdir. Kelajakda suv resurslarini boshqarish bo'yicha xalqaro tajribalar va yangi texnologiyalarni joriy etish mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Atmosfera ifloslanishi

Sanoatning rivojlanishi, yirik shaharlar va transport vositalari havoning ifloslanishiga olib kelmoqda. Xususan, ko'mir yoqilg'isi bilan ishlaydigan zavodlar va avtotransportlar eng ko'p zarar yetkazadi.

Salbiy oqibatlar:

- Havo sifati yomonlashishi.
- Aholi orasida nafas olish kasalliklarining ko'payishi.
- Atmosfera isishiga hissa qo'shuvchi gazlar miqdorining oshishi.

Yechimlar:

- Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish.
- Sanoat chiqindilarini nazorat qilish va kamaytirish.
- Transport vositalarining ekologik xavfsiz texnologiyalarini rivojlantirish.
- Havo monitoring tizimlarini kengaytirish.

Tuproqning eroziyasi va sho'rlanishi

Sug'oriladigan yerlarda noto'g'ri sug'orish tizimlari va intensiv qishloq xo'jaligi faoliyati tuproqning sho'rlanishi va eroziyasiga olib kelmoqda.

Salbiy oqibatlar:

- Qishloq xo'jaligi mahsuldorligining kamayishi.
- Ekologik barqarorlikning buzilishi.
- Tuproq unumdorligining pasayishi.

Yechimlar:

- Tuproqni himoya qilish texnologiyalarini joriy qilish.

- Sug'orish tizimlarini takomillashtirish va drenaj tizimlarini yaratish.
- Sho'rlangan yerlarda ekologik rekultivatsiya ishlarini amalga oshirish.

Biologik xilma-xillikning yo'qolishi

Markaziy Osiyoda tabiiy muhitlarning torayishi va aholi zichligi ortishi biologik xilma-xillikning yo'qolishiga olib kelmoqda.

Salbiy oqibatlar:

- Tabiiy turlarning kamayishi yoki yo'q bo'lib ketishi.
- Ekologik balansning buzilishi.

Yechimlar:

- Milliy bog'lar, qo'riqxonalar va maxsus himoya qilinadigan hududlarni kengaytirish.

- Xavf ostida qolgan o'simlik va hayvon turlarini muhofaza qilish.
- Ekologik monitoring tizimlarini joriy qilish.

Markaziy Osiyo ekologik muammolarini hal qilish mintaqaviy hamkorlik va ilmiy izlanishlar asosida amalga oshirilishi kerak. Suv resurslaridan oqilona foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish va aholi o'rtasida ekologik ta'limni oshirish ushbu muammolarni yechishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yashil texnologiyalar va zamonaviy usullarni qo'llash orqali Markaziy Osiyo ekologik muammolarini samarali hal qilish mumkin.

Natijalar asosida ekologik muammolarni bartaraf etish bo'yicha turli usullar muhokama qilinadi. Xususan:

- Suv resurslarini boshqarish bo'yicha yangi texnologiyalarni joriy qilish, suvni tejash dasturlarini amalga oshirish.

- Tuproq degradatsiyasiga qarshi kurashish uchun muqobil qishloq xo'jaligi usullarini qo'llash.

- Atmosferani ifloslantiruvchi manbalarni kamaytirish va ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirish.

- Mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish orqali umumiy ekologik muammolarni yechish.

- Bioxilma-xillikni saqlash uchun muhofaza qilinadigan hududlarni kengaytirish.

Xulosa

Markaziy Osiyodagi ekologik muammolarni bartaraf etish uchun mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish, suv va yer resurslarini barqaror boshqarish tizimini yaratish zarur. Shuningdek, ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish va ekologik ta'limni kengaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Mintaqaviy ekologik muammolarni hal qilishda xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish talab etiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining 837-son XII-son 06.05.1993 yildagi “Suv va suvdan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonuni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qishloq xo‘jaligida yer va suv resurslaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019 yil 17 iyundagi pf-5742-son farmoni.
3. Kurbonov, A. (2023). OROL DENGIZI HAVZASIDAGI EKOLOGIK VAZIYAT-MARKAZIY OSIYO EKOLOGIK BARQARORLIGIGA TAHDID. Евразийский журнал академических исследований, 3(5 Part 4), 160-165.
4. Азимов, Х. Г., Курбонов, А. С., & Мукимов, И. М. (2022). АТРОФ МУҲИТНИНГ ЭКОЛОГИК ЖИҲАТДАН ИФЛОСЛАНИШ МУАММОЛАРИГА ОИД ТАҲЛИЛЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(5-2), 984-993.
5. Bolch, T. and S. Marchenko, 2006, Significance of glaciers, rockglaciers, and ice-rich permafrost in the Northern Tien Shan as water towers under climate change conditions. In: Proceedings of the Workshop Assessment of Snow-Glacier and Water Resources in Asia, 28–30 November 2006, Almaty, S. 199–211.
6. Glantz, M. H., 2005, Water, climate, and development issues in the Amu Darya basin, Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change, 10(1): 1381–2386.
7. Montgomery, D. R., 2007, Soil erosion and agricultural sustainability, PNAS 104(33): 13268–13272.
8. Schmidhuber, J. and F. N. Tubiello, 2007, Global food security under climate change, PNAS (Proceedings of National Academy of Sciences), 104(50): 19703–19708.